

АНОТАЦІЯ

Рафалюк І.І. Механізми раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування». – Національний лісотехнічний університет України – Львів, 2024.

У роботі здійснено аналіз теоретичних засад та методологічних підходів до раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону, що включає вивчення основних понять і концепцій у сфері природокористування та оцінки природних ресурсів. Розкрито принципи раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, включаючи економічні, екологічні та соціальні аспекти сталого розвитку регіонів. Здійснено формування правових основ раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону на основі аналізу законодавчих актів України, таких як Земельний кодекс, Водний кодекс, Лісовий кодекс та інші нормативні документи. Проведено огляд міжнародного досвіду у сфері раціонального природокористування, зокрема аналіз моделей управління природними ресурсами в країнах Європейського Союзу, США. Здійснено аналіз механізмів раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону, включаючи інструменти державного регулювання, економічні механізми стимулювання ресурсозбереження та впровадження екологічно безпечних технологій. Наведено результати дослідження щодо оцінки природно-ресурсного потенціалу регіонів України, зокрема структуру використання земельних, водних та лісових ресурсів. Виявлено основні проблеми раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону, включаючи нераціональне використання ресурсів, недосконалість законодавчої бази, недостатнє фінансування природоохоронних

заходів, та запропоновано шляхи їх вирішення. Запропоновано шляхи підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу регіону шляхом вдосконалення законодавчої бази, впровадження сучасних технологій у сфері природокористування та стимулювання підприємств до екологічно чистого виробництва. Аргументовано необхідність посилення контролю за дотриманням екологічних стандартів та розробки державних та регіональних програм для забезпечення сталого використання природних ресурсів.

Ключові слова: природно-ресурсний потенціал, раціональне використання, механізми, правові основи, проблеми та шляхи вирішення.

ABSTRACT

Rafaliuk Ivan. Mechanisms for the Rational Use of a Region's Natural Resource Potential. – Qualifying scientific work as manuscript.

Thesis for earning Master’s Degree in the speciality “Public Management and Administration”. - Ukrainian National Forestry University – Lviv, 2024.

The paper analyzes the theoretical foundations and methodological approaches to the rational use of a region’s natural resource potential, including the study of basic concepts and ideas in the field of nature management and assessment of natural resources. The principles of rational use of natural resource potential are revealed, including economic, environmental and social aspects of sustainable development of regions. The formation of the legal framework for the rational use of a region’s natural resource potential was carried out based on an analysis of legislative acts of Ukraine, such as the Land Code, Water Code, Forest Code and other regulatory documents. The review of the international experience in the sphere of rational nature

management was carried out, including an analysis of natural resource management models in the countries of the European Union and the USA. Mechanisms for the rational use of natural resource potential are analyzed, covering state regulatory tools, economic mechanisms to promote resource conservation, and the introduction of environmentally friendly technologies. The results of the study on the assessment of the natural resource potential of the regions of Ukraine are presented, in particular the structure of using land, water and forest resources. The main problems of rational use of the natural resource potential are identified, including irrational use of resources, imperfection of the legislative framework, insufficient funding for environmental protection measures, and ways to solve these problems are proposed. The paper proposes ways to increase the efficiency of using the natural resource potential by improving the legislative framework, introducing modern technologies in the field of nature management and stimulating enterprises to environmentally friendly production. The need to strengthen control over compliance with environmental standards and develop state and regional programs to ensure the sustainable use of natural resources is substantiated.

Key words: natural resource potential, rational use, mechanisms, legal framework, challenges and solutions.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ.....	9
1.1. Теоретичні аспекти раціонального використання природно- ресурсного потенціалу регіону.....	9
1.2. Формування правових основ раціонального використання природно- ресурсного потенціалу регіону.....	13
1.3. Аналіз світових тенденцій раціонального використання природно- ресурсного потенціалу регіону.....	16
РОЗДІЛ 2. СТАН МЕХАНІЗМУ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ.....	22
2.1. Особливості механізму раціонального використання природно- ресурсного потенціалу регіону.....	22
2.2. Результати дослідження.....	27
2.3. Проблеми раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону та шляхи їх вирішення.....	31
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Актуальність теми обумовлена низкою факторів, що відображають сучасні виклики у сфері природокористування та збереження довкілля. По-перше, екологічна деградація та вичерпання природних ресурсів, які спостерігаються в багатьох регіонах України та світу, зумовлюють необхідність перегляду існуючих підходів до їх використання. Необхідність переходу на більш стале та раціональне природокористування стає все більш очевидною в умовах поглиблення екологічної кризи, глобальних змін клімату та зростання антропогенного навантаження на природні системи. По-друге, економічний розвиток України тісно пов'язаний із раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу. Природні ресурси, зокрема земельні, водні, лісові, мінеральні, відіграють ключову роль у підтримці економіки країни, особливо в аграрному та промисловому секторах. Однак нераціональне їх використання призводить до економічних втрат, зниження родючості земель, забруднення водних ресурсів та інших екологічних проблем, що знижує конкурентоспроможність регіонів на національному та міжнародному рівнях.

В умовах децентралізації в Україні все більше значення набувають питання розвитку регіонів і їхнього природно-ресурсного потенціалу. Місцеві органи влади отримали більше повноважень щодо управління природними ресурсами на місцевому рівні, що потребує розробки та впровадження ефективних механізмів управління та контролю за використанням природних ресурсів. Зростає потреба в інноваційних підходах до управління природно-ресурсним потенціалом, таких як впровадження ресурсозберігаючих та енергоефективних технологій, розвиток екологічно чистих виробництв, що забезпечать зменшення негативного впливу на довкілля і сприятимуть досягненню цілей сталого розвитку.

Враховуючи всі ці фактори, дослідження механізмів раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону є надзвичайно

актуальним для досягнення сталого соціально-економічного розвитку, забезпечення екологічної безпеки та підвищення якості життя населення.

Об'єктом дослідження є природно-ресурсний потенціал регіону.

Предметом дослідження є механізми раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону.

Мета роботи – обґрунтування теоретичних і практичних підходів до проблематики функціонування механізму раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити наступні завдання:

- охарактеризувати особливості механізму раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону;
- дослідити вплив раціонального використання природно-ресурсного потенціалу на здоров'я населення;
- дати оцінку сучасного стану раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону;
- визначити проблеми раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону;
- запропонувати шляхи вирішення проблем раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону.

Методи дослідження. У роботі використано комплексний підхід, що дозволив всебічно дослідити раціональне використання природно-ресурсного потенціалу регіону. Дослідження базувалося на таких загальнонаукових та спеціальних методах, як: діалектичний метод – застосовано для аналізу процесів і закономірностей раціонального використання природних ресурсів у динаміці розвитку; системний підхід допоміг дослідити механізми раціонального природокористування на різних рівнях – місцевому, регіональному та національному; історико-правовий метод використано для вивчення еволюції правових основ раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону; метод порівняльного аналізу застосовано для

дослідження світових тенденцій у сфері природокористування; емпіричні методи – спостереження та узагальнення використано для вивчення конкретних прикладів механізмів використання природних ресурсів у регіонах.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення та висновки цього дослідження можуть бути використані у практичній діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування при розробці стратегій та програм раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. Зокрема, вони стануть корисними для формування екологічних політик, розробки регіональних програм охорони навколишнього середовища, а також для підготовки рекомендацій щодо вдосконалення законодавчої бази у сфері природокористування. Крім того, результати роботи можуть бути застосовані в навчальному процесі під час викладання дисциплін з публічного управління у вищих навчальних закладах, а також у підготовці аналітичних і наукових матеріалів з проблем охорони довкілля та раціонального природокористування.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи – 52 сторінки, з них основного тексту – 45 сторінок. Перелік інформаційних джерел включає 61 найменування, з них 3 іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1. Теоретичні аспекти раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону

Розвиток продуктивних сил пов'язаний з включенням у господарський оборот все більшої кількості природних ресурсів та підвищення навантаження на навколишнє середовище. Природокористування в Україні на сьогоднішній день відбувається в умовах соціально-економічної, екологічної кризи, яке чітко прослідковується на характері та особливостях використання природних ресурсів.

Для визначення основи природно-ресурсного потенціалу регіону як об'єкта дослідження варто зупинитися на працях вітчизняних і зарубіжних вчених. На сьогодні існує низка різних визначень і тлумачень таких понять як «потенціал», «ресурси», «природно-ресурсний потенціал». Нерідко, однак, зазначені поняття трактуються неоднозначно. Тому слід дати більш чітке визначення змісту об'єкта вивчення.

Дефініція «потенціал» отримала широке застосовується в науковій літературі як мірило потенційних можливостей тієї чи іншої виробничої системи. Відповідно до визначення, що наведене у Економічній енциклопедії, в загальному вигляді «потенціал», без формулювання його виду, відображає сукупність засобів, запасів, джерел, які є в наявності і які можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані в перспективі. Подекуди термін «потенціал» трактується як можливість або здатність до дії, проте в кожному конкретний момент часу потенціал можна визначити як сукупність засобів, що визначають дану здатність [15]. Таке широке трактування даного терміну дає

можливість застосовувати його у різних галузях життєдіяльності, в залежності від того про які сили, засоби, запаси і джерела іде мова.

Окремі автори відносять до ресурсного потенціалу також і продукцію, оскільки продукція галузі або виробництва є ресурсом для іншої. У ряді робіт елементи виробничої функції конкретизуються, уточнюються і розділяються, наприклад, на природний, трудовий, фондовий, виробничо-технологічний, науково-освітній та інші потенціали або об'єднуються в більші одиниці, наприклад, «соціально-економічний потенціал» [36, 51].

Досліджуючи поняття «природні ресурси» варто зауважити, що вони являють собою «природні об'єкти і явища, використовувані в сьогоденні, минулому і майбутньому для прямого і не прямого споживання, що сприяють створенню матеріальних багатств, відтворенню трудових ресурсів, підтримці умов існування людства і підвищенню якості життя» [12]. Термін «природні ресурси» найчастіше вживається нарівні і в зв'язку з описом природно-ресурсного потенціалу.

Незважаючи на те, що термін «природно-ресурсний потенціал» поширений в науковій літературі, зміст цього поняття тлумачиться неоднозначно. На сьогодні серед вчених немає єдиної думки щодо визначення категорії «природно-ресурсний потенціал». Науковці по різному трактують дане поняття, вкладають в нього різне змістовне навантаження, а іноді замінюють цю категорію іншими поняттями.

У Концепції переходу України до сталого розвитку природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність природних ресурсів, які є засобом розвитку продуктивних сил, важливим екологічним фактором життєдіяльності суспільства і можуть бути реально використані у господарській діяльності за наявних технологій та соціально-економічних відносин [41].

Бобух І.М. до складу природно-ресурсного потенціалу відносить невідновні природні ресурси (мінерально-сировинні та паливні ресурси), відновні природні ресурси (земельні, водні, рекреаційні ресурси) та екологічну

місткість довкілля, яка характеризує його здатність сприймати різноманітні антропогенні навантаження в певних масштабах без зміни якісних параметрів природної системи [4].

Ігнатенко М.Г. та Руденко В.П. під природно-ресурсним потенціалом розуміють показник, який характеризує сукупність природних ресурсів та їх сукупну продуктивність [19]. На нашу думку, найбільш вдале визначення дефініції «природно-ресурсний потенціал» наведено у тлумачному словнику української мови, де зазначено, що «природно-ресурсний потенціал – це сукупність природних ресурсів та природних умов, які знаходяться у певних географічних межах та забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурних, оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства» [7].

Таким чином, у більшості випадків природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність природних ресурсів, які можуть бути використані у господарській діяльності. Він має динамічний характер, його величина змінюється в процесі господарського освоєння території. Власне, природно-ресурсний потенціал території, а саме – його кількість, якість і поєднання ресурсів, є важливим фактором розселення населення, визначає доцільність розміщення та територіальну організацію виробництва, яка слугуватиме економічному й соціальному розвитку держави, регіону.

Природно-ресурсний потенціал впливає на ринкову спеціалізацію, визначає місце регіону в територіальному розподілі праці, рейтинг області в державі. Природно-ресурсний потенціал розглядається як складова економіко-екологічного потенціалу держави. Природно-ресурсний потенціал складається з невичерпних (енергетичних, атмосферних, водних, кліматичних), які є відновлюваними, та вичерпних (земельних, лісових, біологічних, мінеральних, рекреаційних) природних ресурсів, які, у свою чергу, поділяються на відновлювані та обмежено відновлювані (родючість ґрунтів, мінеральна сировина, рекреаційні ресурси, тваринний і рослинний світ) природні ресурси.

Найважливішими складовими природно-ресурсного потенціалу є земельні ресурси, у тому числі господарського, промислового та іншого призначення; лісові, водні ресурси; повітряний басейн та інші види ресурсів.

Раціональне природокористування повинно забезпечити повноцінне існування і розвиток нинішнього суспільства, але разом з тим зберегти високу якість середовища проживання людини. Це можливо досягти завдяки бережливій експлуатації природних ресурсів і умов та найефективнішому розпорядку їх відтворення враховуючи інтереси майбутнього розвитку господарства, а також збереження здоров'я людей. Надзвичайно важливим завданням сучасного регулювання взаємодії суспільства і природи є забезпечення раціонального і ефективного використання природно-ресурсного потенціалу, зниження рівня забруднення навколишнього середовища, зростання екологічної безпеки для попередження негативного впливу на здоров'я людей.

Загалом, дослідження теоретичних основ раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону дозволяє зрозуміти, що ефективне управління природними ресурсами є ключовим фактором для забезпечення сталого розвитку регіональних економічних систем. Основними принципами раціонального використання ресурсів є збалансоване використання, збереження та відновлення природних ресурсів, а також зниження негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище. Важливим аспектом є інтеграція економічних, екологічних та соціальних підходів, що дозволяє досягати максимальних результатів у використанні ресурсів без шкоди для майбутніх поколінь.

Ефективне використання природних ресурсів базується на застосуванні інноваційних технологій, удосконаленні механізмів регіонального управління та розвитку відповідних нормативно-правових основ. Теоретичні засади раціонального використання природно-ресурсного потенціалу охоплюють комплекс взаємопов'язаних економічних, соціальних та екологічних чинників, що дозволяє враховувати специфіку кожного регіону та його ресурсну базу.

Таким чином, дослідження підтверджує важливість системного підходу до управління природними ресурсами, який спрямований на забезпечення екологічної стійкості, економічної ефективності та соціальної відповідальності.

1.2. Формування правових основ раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону

Раціональне використання природно-ресурсного потенціалу регіону вимагає системного підходу до формування правової бази, яка визначає не лише загальні принципи, а й конкретні механізми взаємодії держави, суспільства та бізнесу. Правові акти, що регулюють управління природними ресурсами, охоплюють низку нормативних документів різного рівня – від міжнародних угод до національних законів і регіональних постанов. Вони створюють рамки для сталого розвитку, збалансовуючи економічні, екологічні та соціальні аспекти використання природних ресурсів.

Розглянемо детальніше, які нормативно-правові акти формують правові основи раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіонів країни:

1. Основні національні закони та кодекси:

- Земельний кодекс України – регулює питання використання земельних ресурсів, визначає порядок землевідведення, приватизації земель та їх використання. Земельний кодекс встановлює норми щодо охорони земель, боротьби з деградацією ґрунтів та забрудненням, стимулюючи збереження родючості.

- Водний кодекс України – регламентує використання водних ресурсів, визначає права та обов'язки користувачів водних об'єктів, порядок водокористування, включаючи охорону вод від забруднення. Кодекс також

передбачає заходи для збереження і відновлення водних екосистем, включаючи економічні та адміністративні механізми впливу на порушників.

- Лісовий кодекс України – охоплює питання використання лісових ресурсів, їх збереження та відновлення. Цей нормативний акт визначає порядок лісокористування, лісовідновлення, боротьби з незаконними вирубками та іншими порушеннями у лісовій галузі.

- Кодекс про надра України – регулює порядок користування мінеральними ресурсами країни, включаючи видобуток корисних копалин. Він передбачає заходи щодо охорони та раціонального використання надр, обмежує негативний вплив видобувної діяльності на навколишнє середовище.

- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» – комплексний акт, який регулює всі аспекти охорони довкілля. Він визначає основні принципи екологічної політики, зобов'язання держави та суб'єктів господарювання щодо збереження природного середовища, а також встановлює екологічні стандарти і норми для різних видів діяльності.

- Закон України «Про природно-заповідний фонд» – регулює питання створення, охорони та використання природоохоронних територій, таких як національні парки, заповідники, заказники. Цей закон спрямований на збереження унікальних природних ландшафтів та біорізноманіття, що є важливим елементом раціонального використання природного потенціалу.

2. Міжнародні угоди та зобов'язання. Україна та інші країни активно беруть участь у міжнародних угодах та договорах, які спрямовані на охорону природних ресурсів і раціональне їх використання. Вони забезпечують інтеграцію національного законодавства в загальносвітову систему охорони довкілля. До таких угод належать:

- Паризька угода (2015 р.) – глобальний договір щодо зміни клімату, який зобов'язує країни-учасниці скорочувати викиди парникових газів і сприяти сталому розвитку, у тому числі через раціональне використання природних ресурсів.

- Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1992 р.) – встановлює міжнародні зобов'язання з регулювання кліматичних змін, включаючи заходи з обмеження впливу людської діяльності на природні ресурси.

- Конвенція про біологічне різноманіття (1992 р.) – передбачає заходи щодо збереження біорізноманіття, сталого використання його компонентів та справедливого розподілу вигод від використання генетичних ресурсів.

- Орхуська конвенція (1998 р.) – гарантує право громадян на доступ до інформації про стан навколишнього середовища, участь у прийнятті екологічних рішень та право на правосуддя в екологічних питаннях.

3. Регіональні нормативні акти. Окрім національних законів, важливу роль відіграють регіональні нормативні акти, які враховують специфіку місцевих природних ресурсів та умови їх використання. Регіони можуть ухвалювати спеціальні програми з раціонального використання природних ресурсів, що включають:

- стратегії розвитку екологічно чистих технологій у промисловості та сільському господарстві;

- плани з рекультивації земель, відновлення водних ресурсів та лісових масивів;

- регулювання видобутку корисних копалин на локальному рівні з урахуванням екологічної стійкості.

Регіональні акти також передбачають створення місцевих природоохоронних фондів, які фінансуються за рахунок зборів за забруднення та інших платежів від користувачів природних ресурсів. Ці фонди спрямовані на реалізацію природоохоронних заходів і проєктів з відновлення ресурсів.

4. Економічні інструменти правового регулювання. У контексті правового регулювання важливу роль відіграють економічні механізми стимулювання раціонального використання ресурсів. До них належать:

- податкові пільги для підприємств, які використовують екологічно чисті технології або здійснюють інвестиції у відновлення природних ресурсів;

- екологічні платежі – збори за використання природних ресурсів та забруднення довкілля, які спрямовані на відшкодування негативних впливів на природу;

- кредити та гранти на впровадження екологічних проєктів та розвиток «зеленої» економіки.

Застосування правових механізмів та нормативних актів сприяє створенню умов для ефективного використання природно-ресурсного потенціалу, забезпечуючи екологічну рівновагу і сталий розвиток регіонів.

1.3. Аналіз світових тенденцій раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону

Зарубіжна практика свідчить, що основою всієї системи захисту навколишнього середовища в економічно розвинутих країнах є активне державне регулювання, в якому значні пріоритети надаються економічному стимулюванню та підтримці підприємництва, що розвивається в напрямі екологізації суспільного виробництва. Практика підприємницької діяльності та світовий досвід підтверджують можливість реалізації еколого-економічних цілей з використанням таких регулятивних механізмів, як:

- 1) пряме державне регулювання (нормативно-правові, адміністративно-контролюючі і заохочувальні заходи, пряме регламентування та ін.);
- 2) економічне стимулювання через застосування ринкових механізмів;
- 3) змішані механізми, які поєднують вищезазначені підходи.

Поряд з цим діє чіткий механізм фінансового забезпечення такого регулювання (внутрішні нагромадження, кошти бюджетних фондів, вітчизняні й зарубіжні екоінвестиції, кредити, цільові гаранті та ін.). Велике значення надається також діям громадських екологічних організацій, екологічній культурі, освіті, вихованню і просвітництву.

У зарубіжних країнах використовують значний арсенал економічних важелів і засобів регулювання. Вони є досить ефективними і різноманітними. Внаслідок цього в багатьох економічно розвинутих державах світу нагромаджено значний досвід використання різних економічних методів і інструментів регулювання процесом екологізації підприємництва на макро- і мікрорівнях господарювання. У США, як і в Європі, змінилися пріоритети у боротьбі з забрудненням атмосфери. Головні програми спрямовані не на введення в дію очисного обладнання, а на створення екологічно чистих технологій [5].

Закон США про водні ресурси передбачає виконання природоохоронних програм. Встановлено кримінальну відповідальність за свідоме скидання у водойми забруднень, що загрожують здоров'ю і життю людей. Створивши необхідний економічний механізм, американцям вдалося не лише зупинити подальше забруднення навколишнього середовища, а й суттєво поліпшити його якість. У США цільові заходи охорони довкілля встановлює федеральне Агентство з охорони природи, а потім кожний штат окремо пропонує конкретні заходи щодо їх реалізації, пов'язуючи їх з планами розвитку галузі.

Ефективним засобом контролю за викидами є запровадження Агентством з охорони навколишнього середовища США «дозволів» на допустиму кількість забруднюючих речовин, що можуть бути викинуті у навколишнє середовище. Цей захід дав можливість фірмам, обсяг викидів забруднюючих речовин яких є меншим, аніж встановлений для них ліміт, продавати свої права іншим фірмам. У державі створився «ринок прав» на забруднення навколишнього середовища. Сформувавши банк дозволів на забруднення навколишнього середовища, уряд США покращив екологічну ситуацію в країні [41].

У країнах Західної Європи, починаючи ще з 1973 р., розроблено спеціальні програми охорони природи, у яких загальне визнання здобула ідея сталого розвитку, відповідно до якої екологічні та економічні цілі в динаміці збігаються, а на рівні Європейського Союзу його країни-члени розробили принципи та загальні заходи для законодавчих актів у сфері охорони природи. У Франції

контроль за охороною вод здійснюється на основі закону, прийнятого у 1964 р. За цим законом у країні діє 6 басейнових управлінь. У Великобританії відповідно до закону про водні ресурси (1973 р.) стан якості водою контролюють 10 регіональних водних комітетів. У Нідерландах відповідно до закону про забруднення поверхневих вод промислові підприємства і муніципалітети зобов'язані мати ліцензію на скидання відходів [58].

У Німеччині й країнах Європейського Союзу розроблена та реалізується стратегія екологічно орієнтованого менеджменту й екологічного підприємництва як одного з важливих напрямків екологічної модернізації. Цьому сприяло зростання ролі екологічних якостей і характеристик товарів та продуктів на ринку як передумови їх виробництва і реалізації, посилення тиску громадськості на підприємців, які використовують природні ресурси, задоволення екологічних інтересів населення та розвитку водного законодавства, зростання значимості екологічного права і підприємницької діяльності. Крім того, всі підприємства Німеччини в обов'язковому порядку проходять екологічний аудит.

Здебільшого прийняті національні стандарти, які регулюють екологічний аудит. Так, у червні 1993 р. прийнято основні принципи і положення екологічного обліку в рамках ЄС, які набули чинності в квітні 1995 р.

За оцінками Німецького агентства з питань навколишнього середовища в галузі екологічної професійної підготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів, нині професійні екологічні інтереси групуються за ступенем їх пріоритетності для тих, хто навчається, таким чином:

- переробка відходів;
- екологічне право;
- водне господарство і очистка стічних вод;
- охорона ґрунтів;
- енергозбереження;
- охорона довкілля на підприємствах;

- регіональне екологічне планування (екологічна програма);
- екологічна експертиза;
- боротьба з хімічним забрудненням навколишнього середовища;
- екологічна політика;
- екологічні аспекти сільськогосподарського виробництва;
- міжнародні аспекти охорони водних ресурсів;
- охорона біорізноманіття;
- екологічна освіта;
- екологічна консультація;
- програми економії води.

До складу державних стандартів вводяться екологічні стандарти якості водного середовища, екологічної безпеки, екологічної експертизи. У багатьох країнах з урахуванням екологічних проблем сформовано систему сертифікації виробництв та окремих видів продукції. За оцінками Міжнародного валютного фонду, в цих країнах споживання природних ресурсів на одиницю готової продукції щорічно скорочується в середньому на 1,25%, що спричиняє суттєвий екологічний ефект, оскільки за таких умов екологізації виробництва є економічно вигідною [63]. Цьому процесу сприяє державна фінансово-економічна політика стимулювання природоохоронної діяльності товаровиробників і підприємств за допомогою ефективної системи екологічного регулювання, яке поєднує адміністративно-законодавчі інструменти з економічними, нормативними і ринковими механізмами.

Основними видами економічних інструментів екологічного регулювання є:

- 1) страхування: видів діяльності відповідно до характеру їх природокористування; ризику підприємницької діяльності; еколого-економічних наслідків підприємницької діяльності;
- 2) санкції – штрафи за порушення екологічного законодавства;
- 3) сертифікати – права на викиди; прав щодо забруднення – на купівлю-продаж; маркетабельні дозволи; прав на еколого-зорієнтовану діяльність;

4) компенсаційні виплати реципієнтам за: поліпшення якості середовища шляхом технологічного оновлення; досягнення в галузі раціонального використання природних ресурсів; збереження (досягнення) оптимального стану природного середовища;

5) ціни – цінове програмування розширення еколого-зорієнтованих секторів ринку; цінове регулювання екологічної виробничої поведінки підприємців; цінове стимулювання вітчизняного виробництва екотехніки, екотехнологій і «зелених» товарів;

6) податки – які орієнтовані на позитивну мотивацію щодо природозберігаючої діяльності (податкові пільги на екологічно зорієнтовані торговельні операції; податкові пільги на функціонування екологічної інфраструктури; податкові пільги на екоінвестиції;

7) платежі за: викиди (скиди) шкідливих речовин в атмосферу, водні джерела, ґрунт; складування (захоронення) шкідливих речовин у природних ландшафтах; фізичні види забруднення навколишнього середовища;

8) кредити та позики – включають: пільгові (на придбання екотехніки та екотехнологій);

9) субсидії (дотації, гранти), які спрямовуються на реалізацію: державних міжнародних екологічних проектів, організацію та фінансування НДДКР; підготовку спеціалістів, підприємців; відповідальність за частину ризику з підприємствами за «пілотними» екологічними проектами; формування екологічної інфраструктури; дослідження вітчизняних «зелених» технологій, альтернативних видів енергії, виробництво екологічно безпечних товарів і екологічно досконалу продукцію; прискорену амортизацію природозберігаючого устаткування; громадськості та населення та ін.; природоохоронну діяльність

10) лобіювання (сприяння) – екологічним торговельним операціям; розширенню екологічно орієнтованих секторів економіки [44].

В прогресивних економічно розвинутих країнах світу спостерігається зростання значення стимулюючого впливу економічних інструментів екологічного регулювання на розвиток економіки та підприємництва. Саме вони сприяють забезпеченню відповідності між вартістю продукції і природних ресурсів; відшкодуванню витрат за завдану шкоду навколишньому природному середовищу; компенсації екологічних збитків самим забруднювачем, а не всім суспільством. Проте частка екологічних податків до всіх податків у різних країнах є різною.

Таким чином, соціальна та еколого-економічна інтегративність України має обов'язково враховувати зарубіжний досвід механізмів регулювання природокористування шляхом системного вдосконалення і приведення у відповідність з міжнародною правовою, нормативно-методичною та інституціональною базою екологічного управління та екологічної безпеки. У наш час надзвичайно важливим є збільшення бюджетного фінансування та інвестування в інноваційні програми екологізації виробництва. Впровадження ринкових регуляторів природокористування повинне здійснюватись не лише шляхом адміністративного тиску, але й формування сприятливих умов підприємницької діяльності, за яких господарюючим суб'єктам стало б економічно вигідним дотримання природоохоронних вимог, досягнення еколого-економічних цілей.

РОЗДІЛ 2

СТАН МЕХАНІЗМУ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

2.1. Особливості механізму раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону

Механізм раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону являє собою комплекс взаємопов'язаних управлінських, економічних, правових і технологічних інструментів, спрямованих на ефективне і збалансоване використання природних ресурсів з урахуванням екологічних, економічних та соціальних аспектів. Особливості цього механізму обумовлюються специфікою природно-ресурсного потенціалу кожного окремого регіону, а також умовами його економічного розвитку, екологічного стану та соціальної структури.

Раціональне використання природних ресурсів регіону вимагає комплексного підходу, що включає не тільки економічні та правові аспекти, але й соціальні та екологічні. Важливою особливістю є необхідність інтеграції всіх компонентів розвитку регіону з урахуванням наявних природних ресурсів, їхньої кількості та якості. Це передбачає врахування таких факторів, як:

- природні умови регіону (клімат, рельєф, водні ресурси, біорізноманіття);
- інтенсивність використання ресурсів (відновлювальних та невідновлювальних);
- екологічна стійкість та здатність екосистем до самовідновлення.

Системність підходу дозволяє оцінити природно-ресурсний потенціал регіону в його взаємодії з економічною діяльністю та екологічними процесами, що забезпечує довгострокову перспективу раціонального використання.

Однією з ключових особливостей механізму є врахування специфіки регіону. Кожен регіон має свій унікальний природно-ресурсний потенціал, який залежить від географічного розташування, наявності мінеральних ресурсів, лісових, водних і земельних ресурсів, а також кліматичних умов. Наприклад, у гірських регіонах важливою є охорона водних ресурсів та збереження лісів, тоді як у промислових районах – забезпечення екологічної безпеки видобутку корисних копалин та зниження негативного впливу промисловості.

Це вимагає розробки індивідуальних програм розвитку для кожного регіону, які б враховували його природно-ресурсні особливості та соціально-економічну ситуацію. Успіх раціонального використання природних ресурсів залежить від адаптації загальних стратегій до конкретних умов регіону.

Інтеграція сучасних технологій у механізм використання природних ресурсів є важливою умовою його ефективності. Це передбачає впровадження технологій, що сприяють зниженню ресурсомісткості виробництва, підвищенню енергоефективності та використанню відновлюваних джерел енергії. Основними напрямками інноваційного розвитку є:

- ресурсозберігаючі технології – зменшення споживання води, енергії та сировини у виробничих процесах.
- екологічно чисті технології – зниження викидів шкідливих речовин і забруднюючих відходів.
- відновлювані джерела енергії – розвиток сонячної, вітрової та гідроенергетики.

Це сприяє не лише збереженню природних ресурсів, але й зменшенню екологічного навантаження на навколишнє середовище.

Важливою складовою механізму є економічне стимулювання раціонального використання ресурсів. Державна політика має на меті створення умов, за яких економічні суб'єкти будуть зацікавлені у впровадженні заходів із раціонального використання природних ресурсів.

Серед основних механізмів стимулювання можна виділити:

- податкові пільги для підприємств, що використовують екологічно чисті технології або впроваджують інноваційні рішення у сфері ресурсозбереження.
- екологічні платежі та збори, які спрямовані на відшкодування шкоди, завданої довкіллю.
- гранти та субсидії на розвиток екологічних ініціатив, пов'язаних із збереженням природно-ресурсного потенціалу.

Ці інструменти сприяють підвищенню економічної зацікавленості підприємств у впровадженні екологічно орієнтованих стратегій розвитку.

Ефективність механізму раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону значною мірою залежить від системи управління та контролю. Важливим елементом є чітке розмежування повноважень між центральними та місцевими органами влади. Місцева влада має гнучко реагувати на специфічні потреби регіону, здійснюючи оперативний контроль за використанням ресурсів.

До важливих управлінських заходів належать:

- моніторинг стану природних ресурсів – регулярна оцінка стану водних, земельних, лісових та інших ресурсів для своєчасного реагування на негативні зміни.
- екологічна експертиза – проведення перевірок і досліджень щодо впливу господарської діяльності на навколишнє середовище.
- контроль за дотриманням екологічних стандартів – здійснення нагляду за виконанням законодавчих норм щодо екологічної безпеки та раціонального використання ресурсів.

Важливою особливістю механізму є участь громадськості у процесах прийняття рішень щодо управління природними ресурсами. Забезпечення прозорості та відкритості інформації щодо стану довкілля і використання ресурсів дозволяє громадянам контролювати діяльність органів влади та бізнесу

у цій сфері. Механізми громадського контролю сприяють підвищенню відповідальності суб'єктів господарювання та державних органів.

Соціальні аспекти включають також розвиток екологічної свідомості населення, залучення громадян до енергозбереження, ресурсозбереження та природоохоронної діяльності.

Охорона здоров'я є безпосередньо пов'язаною з екологічними факторами, такими як чистота води, повітря та ґрунтів, оскільки стан навколишнього середовища безпосередньо впливає на здоров'я населення. Раціональне управління природно-ресурсним потенціалом регіону є важливим елементом забезпечення екологічної безпеки, що, в свою чергу, сприяє покращенню здоров'я громадян. Одним із ключових механізмів у цій сфері є впровадження сучасних технологій з очищення води та зменшення рівня забруднення, що значно знижує ризики розвитку захворювань, пов'язаних з екологічними чинниками.

Якість води є основним фактором здоров'я, оскільки від доступу до чистої води залежить не лише фізичний стан людей, а й їхня здатність протистояти хворобам. Забруднення води може спричинити спалахи інфекційних захворювань, таких як холера, гепатит А, дизентерія та інші, що передаються через вживання забрудненої води. Крім того, хімічне забруднення води, викликане індустріальною діяльністю, надмірним використанням пестицидів у сільському господарстві або неправильною утилізацією відходів, може призвести до хронічних захворювань, таких як рак, хвороби нирок та шкіри. Таким чином, впровадження технологій фільтрації води, очищення джерел водопостачання та контроль за забрудненням водних ресурсів є ключовими механізмами зменшення ризиків захворювань.

Інший важливий аспект полягає в управлінні водними ресурсами. Програми з модернізації водоочисних станцій та впровадження нових систем управління стічними водами сприяють зниженню захворювань, пов'язаних із забрудненою водою. Наприклад, за оцінками фахівців, у 2023 році завдяки

впровадженню нових систем фільтрації було знижено кількість випадків шлунково-кишкових інфекцій на 15% у регіонах, які активно використовують ці технології.

Забруднення повітря також має прямий вплив на здоров'я людей, спричиняючи або загострюючи респіраторні та кардіоваскулярні захворювання. Промислові викиди, автомобільні вихлопи та спалювання відходів значно погіршують якість повітря, особливо в густонаселених міських районах. Високий рівень забруднення повітря асоціюється зі збільшенням випадків астми, хронічного бронхіту та серцево-судинних хвороб. Раціональне управління повітряними ресурсами передбачає зменшення промислових викидів, перехід на екологічно чисті види транспорту, розвиток зеленої інфраструктури (збільшення зелених зон) та контроль якості повітря на рівні громад.

Наприклад, за даними досліджень в Україні за період 2022-2024 років, велика кількість захворювань, зокрема респіраторних та інфекційних, безпосередньо пов'язана з якістю повітря та води. Забруднення водою хімічними речовинами, зокрема через промислові викиди, стало серйозною проблемою для багатьох регіонів, що викликало потребу в інвестиціях у фільтраційні системи та поліпшення якості водопостачання.

Ґрунти також відіграють важливу роль у підтримці здоров'я населення. Забруднення ґрунтів важкими металами, хімічними добривами та іншими шкідливими речовинами, які накопичуються в рослинах та водних джерелах, безпосередньо впливають на харчовий ланцюг. Це, у свою чергу, загрожує появою захворювань, таких як отруєння або хронічні інтоксикації. Раціональне управління земельними ресурсами передбачає контроль за використанням хімікатів у сільському господарстві, відновлення родючості ґрунтів та збереження природних екосистем.

Забруднення ґрунтів важкими металами та пестицидами також негативно впливає на здоров'я, спричиняючи ріст онкологічних захворювань і порушень

функцій організму. Таким чином, раціональне використання земельних ресурсів і мінімізація хімічного забруднення є необхідними для захисту населення від потенційно небезпечних захворювань.

Отже, раціональне управління природними ресурсами не лише знижує екологічне навантаження, а й є критично важливим для підтримки здоров'я населення. Інвестиції у чисті технології, моніторинг стану природних ресурсів та впровадження екологічно безпечних практик допоможуть зменшити рівень захворювань, пов'язаних із погіршенням якості води, повітря та ґрунтів. Інтеграція екологічних принципів у медичну сферу і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу регіону є необхідними кроками для забезпечення здоров'я населення. Ці підходи мають на меті не лише знизити рівень захворюваності, але й підтримати сталий розвиток, який покращує умови життя людей у довгостроковій перспективі.

Отже, механізм раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону є складним і багатокомпонентним процесом, який включає економічні, правові, технологічні та соціальні аспекти. Впровадження такого механізму дозволяє забезпечити збалансоване і сталий розвиток регіону, зберігаючи природні ресурси для майбутніх поколінь та забезпечуючи екологічну стабільність.

2.2. Результати дослідження

Раціональне використання природно-ресурсного потенціалу регіону є однією з основ сталого розвитку, яка безпосередньо впливає на економічну стабільність, екологічний баланс та якість життя населення. Оцінка сучасного стану використання природних ресурсів є складним багатofакторним процесом, який враховує як кількісні, так і якісні показники.

Для оцінки раціонального використання природних ресурсів регіону необхідно почати з аналізу його природно-ресурсної бази, включаючи:

- мінеральні ресурси: оцінюється рівень їх видобутку, наявність запасів, темпи використання та вплив на екосистему.
- земельні ресурси: аналізується використання сільськогосподарських земель, рівень деградації ґрунтів, відсоток ерозії та інших негативних факторів.
- водні ресурси: оцінюється доступність, якість водних ресурсів, обсяги споживання та ступінь забруднення водою.
- лісові ресурси: аналізується площа лісових насаджень, темпи вирубки та лісовідновлення.

Україна володіє великими запасами мінеральних ресурсів, таких як залізна руда (20% світових запасів), марганцева руда (11% світових запасів), вугілля та інші корисні копалини. Однак, видобуток корисних копалин часто супроводжується проблемами екологічного характеру. Наприклад, видобуток вугілля в Донбасі призводить до забруднення ґрунтів, водних ресурсів і повітря. За даними Державної служби геології та надр України, на 2022 рік із 12,7 тис. родовищ корисних копалин було розроблено лише близько 30%, що свідчить про наявність значних невикористаних ресурсів.

Україна є однією з найбільших країн у світі за площею орних земель – понад 32 млн га, що становить близько 70% всієї території країни. Водночас, значна частина сільськогосподарських земель перебуває в стані деградації. За даними Міністерства аграрної політики, приблизно 15% орних земель піддаються процесам ерозії, що призводить до зниження родючості. Щорічно Україна втрачає близько 500 млн тон ґрунту через ерозію, що знижує ефективність сільськогосподарського виробництва.

Україна має обмежені водні ресурси в порівнянні з багатьма країнами Європи. За даними Державного агентства водних ресурсів, на одного мешканця припадає близько 1,2 тис. куб. м води на рік, що є нижчим від середнього показника в Європі (3 тис. куб. м/рік). Основні річки, такі як Дніпро, сильно

забруднені через неефективне очищення стічних вод і промислових викидів. За оцінками екологів, близько 70% води в Україні не відповідає стандартам якості для питного водопостачання. Згідно з даними за 2023 рік, 36% водних об'єктів України перебувають у критичному екологічному стані, що потребує невідкладних заходів для поліпшення.

Ліси покривають приблизно 16% території України, що значно менше, ніж у більшості країн Європи, де цей показник сягає 30-40%. Щорічно вирубується близько 20 млн куб. м деревини, при цьому тільки 40% лісових площ підлягають відновленню. Це призводить до втрати біорізноманіття та збільшення ризику зсувів ґрунту, особливо в Карпатах. У 2022 році загальний обсяг незаконних вирубок лісів сягнув 118 тис. куб. м, що завдало шкоди природі на суму близько 814 млн гривень.

На сучасному етапі ефективність використання природних ресурсів у багатьох регіонах залишається низькою через використання застарілих технологій, що призводить до значних втрат і нераціонального використання ресурсів. Станом на сьогодні, частка вторинної переробки ресурсів (ресайклінг) залишається низькою, що збільшує тиск на природне середовище.

Важливою складовою оцінки є екологічна ситуація в регіоні. Багато регіонів стикаються з проблемами забруднення повітря, води і ґрунтів через нераціональне природокористування. Основними джерелами забруднення є промислові підприємства, сільське господарство, а також неефективне управління відходами. Це викликає деградацію екосистем та знижує природно-ресурсний потенціал регіону.

Забруднення повітря є однією з найбільших екологічних проблем. У 2023 році рівень викидів шкідливих речовин в атмосферу склав 2,2 млн тонн. Основними джерелами є металургія (близько 50% викидів), енергетика та транспорт. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, забруднення повітря в Україні спричиняє близько 60 тис. смертей щорічно, що є одним із найвищих показників у Європі.

Станом на 2022 рік близько 50% енергоресурсів, що використовуються в Україні, складають викопні палива, такі як вугілля та природний газ. При цьому частка відновлюваних джерел енергії (сонячна, вітрова, біоенергетика) становить лише близько 11% від загального енергоспоживання. За останні кілька років спостерігається тенденція до зростання частки зеленої енергетики, але темпи залишаються недостатніми для зниження залежності від неекологічних джерел енергії.

Внесок природно-ресурсного сектору в економіку України є значним. Наприклад, гірничо-металургійний комплекс забезпечує близько 20% ВВП країни та понад 30% валютних надходжень від експорту. Проте, за даними Мінекономіки, нераціональне використання природних ресурсів призводить до втрат близько 5-7% ВВП щорічно через деградацію екосистем і неефективне управління природними активами.

Ефективне управління природними ресурсами потребує чіткого законодавчого регулювання та контролю. Однак у багатьох регіонах існують проблеми з впровадженням екологічних норм та стандартів. Відсутність належного контролю та корупція у сфері природокористування перешкоджають раціональному використанню ресурсів.

Економічні фактори, такі як низький рівень інвестицій у технології екологічного природокористування, а також соціальні фактори, включаючи недостатню екологічну свідомість населення та бізнесу, є серйозними перешкодами на шляху до раціонального використання ресурсів.

Отже, аналіз показує, що для поліпшення стану раціонального використання природних ресурсів необхідно впроваджувати нові технології, підвищувати рівень екологічної освіти, посилювати законодавчий контроль та стимулювати відповідальне природокористування. Перспективи розвитку залежать від комплексного підходу до вирішення проблем, включаючи інтеграцію екологічних та економічних стратегій розвитку регіону.

Загалом, сучасний стан раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіонів України залишається незадовільним. Існує нагальна потреба у впровадженні сучасних технологій, удосконаленні екологічного законодавства та посиленні контролю за використанням природних ресурсів. Це дозволить знизити навантаження на екосистему, зберегти ресурси для майбутніх поколінь та підвищити економічну ефективність використання ресурсного потенціалу.

2.3. Проблеми раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону та шляхи їх вирішення

Раціональне використання природно-ресурсного потенціалу регіону є ключовим фактором сталого розвитку та економічної стабільності. Однак, існує ряд проблем, які заважають ефективному використанню природних ресурсів. Ось основні з них:

1. Виснаження природних ресурсів. Надмірне використання ресурсів, таких як корисні копалини, ліси, водні та земельні ресурси, може призвести до їх виснаження. Це викликає порушення екологічної рівноваги і погіршує якість життя населення.

2. Низький рівень екологічної свідомості. Часто бракує екологічної освіти та свідомості серед місцевого населення і бізнесу. Неврахування екологічних аспектів при розробці природних ресурсів може призводити до забруднення повітря, води та ґрунту.

3. Неefективні технології. Багато регіонів використовують застарілі технології видобутку і переробки ресурсів, які мають низьку ефективність і високий рівень забруднення. Інвестиції в нові, енергоефективні та екологічно чисті технології могли б допомогти зменшити негативний вплив на природу.

4. Недосконале законодавство. Регулювання в сфері природокористування часто має прогалини, які дозволяють недобросовісним компаніям обходити норми екологічного законодавства. Це може призводити до незаконного видобутку ресурсів та їх нерегульованого використання.

5. Нерівномірність розподілу ресурсів. Природні ресурси нерівномірно розподілені між регіонами, що викликає економічні диспропорції. Регіони з багатими ресурсами часто мають економічні переваги, тоді як бідні на ресурси території страждають від недостатнього фінансування і низького рівня життя.

6. Екологічні катастрофи. Порушення природної рівноваги через нераціональне використання ресурсів може викликати екологічні катастрофи – повені, зсуви ґрунту, ерозію. Це має довгострокові негативні наслідки для регіонального розвитку.

7. Корупція та недостатній контроль. Корупційні схеми у сфері природокористування призводять до нецільового використання ресурсів та нерегульованої експлуатації. Нестача контролю з боку державних органів посилює цю проблему.

8. Кліматичні зміни. Зміни клімату також впливають на природно-ресурсний потенціал регіонів. Підвищення температури, посухи та інші кліматичні явища впливають на доступність води, стан лісів та сільськогосподарські ресурси.

Формування ринкових відносин та трансформація форм власності й господарювання вимагають переосмислення економіко-екологічних пріоритетів у сфері природокористування. Важливим аспектом є розробка й обґрунтування економічного механізму природокористування, який би сприяв раціональному використанню, збереженню та відтворенню природно-ресурсного потенціалу, а також стимулював екологічно чисті виробничі процеси. Такий підхід дозволить підвищити соціально-економічний рівень життя населення, зберігаючи при цьому природні ресурси для майбутніх поколінь.

Важливо, щоб витрати на використання природних ресурсів відповідали необхідним витратам на їх відтворення. Плата за забруднення довкілля повинна обчислюватися відповідно до шкоди, заподіяної природним ресурсам, що стимулюватиме підприємства до зменшення негативного впливу на екосистеми. Економічні та фінансові механізми ресурсо-екологічної безпеки мають бути спрямовані на ефективне регулювання природокористування та охорони довкілля за допомогою державних і ринкових важелів.

Для успішного впровадження цих механізмів необхідно адаптувати національне законодавство до стандартів Європейського Союзу, враховуючи євроінтеграційні прагнення України. Це дозволить забезпечити відповідність екологічних норм та стандартів міжнародним вимогам, підвищити прозорість і ефективність природоохоронної діяльності, а також залучити іноземні інвестиції у сферу екологічно чистого виробництва. Крім того, інтеграція до європейського екологічного простору надасть можливість використовувати сучасні екологічні технології та підходи, що сприятиме сталому розвитку економіки та забезпеченню довготривалої екологічної стабільності.

Дотримання основних екологічних вимог і стандартів має стати невід'ємною частиною господарської діяльності, а впровадження екологічно безпечних, ресурсозберігаючих та енергоефективних технологій повинно стимулюватися за допомогою економічних важелів. Одним із таких важелів є метод прискореної амортизації, який передбачає збільшення амортизаційних відрахувань. Це сприяє аграрним та промисловим підприємствам в оновленні природоохоронного обладнання, знижуючи оподатковувану базу податку на прибуток та дозволяючи вкладати більшу частину коштів у модернізацію екологічної інфраструктури.

Прикладом цього є Німеччина, де діє система прискореної амортизації для очисних споруд та обладнання, що знижує шумове забруднення. Тут термін експлуатації таких технологій становить п'ять років, причому амортизаційні

відрахування досягають 60% у перший рік і 10% у наступні чотири роки, що суттєво перевищує загальноприйнятну норму у 6,67%. У Канаді для очисного обладнання передбачено дворічний термін експлуатації, у Великобританії та США – п'ятирічний, а у Франції 50% вартості очисного обладнання амортизується протягом одного року. В Італії до 45% такого обладнання може бути амортизовано за три роки. Використання методу прискореної амортизації в цих країнах сприяло швидшому накопиченню капіталу для оновлення застарілої техніки та переходу на екологічно чистіші технології [25, с. 159].

Окрім цього, розвиток екологічного страхування стає все більш актуальним через необхідність повного відшкодування збитків, завданих довкіллю, а також фізичним і юридичним особам. У разі аварійних забруднень збитки можуть бути настільки значними, що підприємства не зможуть самостійно виплатити компенсації. Система екологічного страхування дозволить акумулювати кошти для оперативного реагування на страхові випадки, а також спрямовувати тимчасово вільні кошти на фінансування природоохоронних заходів. Це допоможе запобігти списанню претензій або перекладанню відповідальності за відшкодування збитків на державу. Таким чином, розвиток механізмів страхування стане важливим інструментом забезпечення екологічної безпеки та фінансової стабільності підприємств у випадку екологічних катастроф [29, с. 46-71].

Сучасні умови розвитку суспільства та практичні досягнення, підтвержені науковими дослідженнями [58; 34], дозволяють виділити ключові елементи механізму охорони навколишнього природного середовища, які є фундаментальними для забезпечення сталого природокористування та збереження екосистем. До основних елементів цього механізму належать:

1. Система економічних інструментів природокористування та природоохоронної діяльності – це набір фінансових та регуляторних важелів, що стимулюють підприємства та організації до раціонального використання природних ресурсів, мінімізації екологічних збитків та впровадження

екологічно чистих технологій. Серед таких інструментів можуть бути податкові пільги, екологічні податки та інші механізми економічного стимулювання.

2. Система фінансування природоохоронних заходів – включає державні та приватні інвестиції, спрямовані на фінансування заходів, спрямованих на захист довкілля. Це можуть бути проекти з озеленення, очищення водою, зменшення викидів шкідливих речовин, модернізація виробничих потужностей для зменшення впливу на природу. Державна підтримка таких заходів є важливою, проте активізація приватного фінансування через партнерства і грантові програми також відіграє ключову роль.

3. Ціноутворення продукції аграрного виробництва з урахуванням екологічного фактора – включає розрахунок вартості продукції з урахуванням її впливу на навколишнє середовище. Це сприяє підвищенню екологічної відповідальності виробників і стимулює впровадження більш екологічних методів виробництва. Екологічний слід агропродукції може стати важливим показником її якості, впливаючи на кінцеву ціну та попит.

4. Екологічне страхування – механізм, який забезпечує захист підприємств і громад від можливих збитків, завданих довкіллям через аварії або інші екологічні інциденти. Впровадження системи екологічного страхування дозволяє покривати витрати на ліквідацію наслідків забруднення та відшкодування шкоди, стимулюючи відповідальне природокористування.

5. Створення механізму реалізації державних та регіональних екологічних програм – важливий елемент для забезпечення впровадження довгострокових планів щодо охорони навколишнього середовища. Це передбачає комплексне впровадження екологічних заходів на рівні країни та регіонів з чітким розподілом ресурсів, визначенням відповідальних сторін та встановленням конкретних термінів виконання. Важливим компонентом є інтеграція екологічних програм до загальнонаціональних стратегій сталого розвитку.

Таким чином, впровадження зазначених елементів є необхідною умовою для формування ефективної системи природоохоронної діяльності, що

дозволить досягти екологічної рівноваги, забезпечити сталий розвиток та зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь.

Механізм регулювання ресурсо-екологічної безпеки включає систему заходів і інструментів, спрямованих на забезпечення ефективного управління природними ресурсами та стимулювання екологічно чистого виробництва. Цей механізм сприяє накопиченню матеріальних ресурсів для реалізації природоохоронних програм і стимулює виробників до впровадження екологічних стандартів у виробничі процеси. Основними інструментами цього механізму є:

- Впровадження соціально-екологічної ціни – формування вартості продукції з урахуванням економічної оцінки природних ресурсів та витрат на охорону навколишнього середовища. Це дозволяє враховувати екологічні фактори при визначенні економічної ефективності діяльності агроформувань.

- Цільове фінансування природоохоронних програм – виділення коштів на реалізацію державних, регіональних і місцевих програм розвитку продовольчого комплексу та охорони довкілля з відповідних бюджетів. Це сприяє систематичній підтримці природоохоронних ініціатив.

- Матеріальне стимулювання екологічно чистих підприємств – надання податкових пільг агроформуванням, що впроваджують енерго- та ресурсозберігаючі технології, а також застосовують раціональні методи використання природних ресурсів. Такий підхід стимулює підприємства переходити на екологічно безпечні методи господарювання.

- Компенсація збитків і стягнення штрафів – передбачає фінансову відповідальність за шкоду, завдану навколишньому середовищу внаслідок нераціонального природокористування, та стягнення штрафів за порушення екологічних норм. Це забезпечує додаткові стимули для підприємств відповідально ставитися до природних ресурсів.

- Інвестиційна підтримка екологічно безпечного господарювання – залучення інвестицій для фінансування екологічно чистих технологій і

раціонального використання природних ресурсів. Це включає підтримку ініціатив із впровадження технологій, які мінімально шкодять навколишньому середовищу.

Аналіз ефективності існуючих механізмів управління природокористуванням за критеріями екологічної доцільності та покращення якості навколишнього середовища показує, що вони мають низьку результативність щодо збереження природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Для вдосконалення цих механізмів важливо враховувати:

- Забезпеченість регіону природно-ресурсним потенціалом – визначення якісних і кількісних характеристик природних ресурсів, їх доступності, продуктивності та можливості відтворення в конкретному регіоні.

- Вплив антропогенного навантаження – оцінка впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, рівень забруднення природних ресурсів (вода, повітря, земля, ліси) та витрати на їхнє використання і відновлення.

- Екологічна ефективність виробничих процесів – врахування рівня забруднення та впливу на екосистему, а також оцінка виробничих процесів з точки зору екологічної ефективності.

Удосконалення економічних механізмів управління природокористуванням передбачає введення чіткіших норм і стандартів, які враховують специфіку регіонів та їх природно-ресурсний потенціал. Це дозволить більш ефективно зберігати природні ресурси та забезпечувати екологічну безпеку.

Основою для формування нового механізму управління природокористуванням та природоохоронною діяльністю має стати система платежів, що базується на принципі платного природокористування з компенсаційним характером. Цей механізм передбачає:

- Плату за спеціальне використання природних ресурсів (земельні ресурси, лісові, водні ресурси, користування надрами тощо);

- Відшкодування витрат на використання, збереження, розширене відтворення та охорону природних ресурсів;
- Плату за шкідливий вплив на навколишнє середовище та ліквідацію джерел забруднення;
- Рентні платежі за експлуатацію природних ресурсів, враховуючи їх якість та місце розташування щодо ринку;
- Компенсаційні платежі за вибуття природних ресурсів із цільового використання або за погіршення їхньої якості внаслідок діяльності агроформувань;
- Штрафні платежі за нераціональне чи понадлімітне використання природних ресурсів;
- Позовні виплати та штрафи за порушення природоохоронного законодавства;
- Цільове використання отриманих коштів для відновлення природних ресурсів і зменшення негативного впливу на довкілля.

Впровадження платного природокористування сприятиме:

1. Створенню економічних умов для розвитку ринкових відносин у сфері природокористування та адаптації системи до міжнародних стандартів і практик розвинених країн.
2. Стимулюванню комплексного та раціонального використання природних ресурсів, підтримуючи науково-технічний прогрес у цій сфері.
3. Фінансуванню заходів із охорони та відтворення природних ресурсів, що дозволить посилити соціальні та екологічні функції природних ресурсів.
4. Вирівнюванню умов господарювання при використанні природних ресурсів різної якості та доступності, що створить рівні умови для різних регіонів.
5. Розширенню інвестиційних можливостей для соціально-економічного розвитку територій з інтенсивним природокористуванням, забезпечуючи їхній стабільний розвиток.

6. Збалансуванню інтересів держави та місцевих громад через розподіл коштів від природокористування між державним та місцевими бюджетами.

7. Запобіганню порушенням встановлених режимів природокористування через ефективний моніторинг і контроль за дотриманням екологічних норм.

Цей підхід дозволить зберегти та раціонально використовувати природні ресурси, одночасно сприяючи екологічному розвитку та забезпеченню економічної стабільності в регіонах із активним природокористуванням.

Оплата за використання природних ресурсів може здійснюватися у різних формах, таких як спеціальні збори, податки (земельний, лісовий та інші), орендна плата або інші варіанти, передбачені чинним законодавством. Суб'єкти, які отримують природні ресурси для володіння чи користування, зобов'язані сплачувати відповідний податок або збір, а у разі оренди – орендну плату.

При розрахунку нормативів зборів за природні ресурси мають враховуватися такі фактори, як якість ресурсів, ринкова ціна реалізованої продукції, а також витрати, пов'язані з використанням, збереженням, відтворенням та охороною природних ресурсів. Компенсаційні витрати можуть покриватися різними способами та з різних джерел фінансування. До таких джерел належать кошти аграрних формувань, кредитні ресурси, бюджетні кошти та фонди охорони навколишнього середовища.

Отже, збори за природокористування мають відображати економічно-екологічну оцінку вартості природних ресурсів. Ці кошти, накопичуючись у місцевих та державному бюджетах, повинні адекватно забезпечувати фінансування заходів, спрямованих на відтворення природних ресурсів. Це включає в себе як пошук і використання нових джерел ресурсів, так і підвищення продуктивності вже використовуваних природних об'єктів та зменшення ресурсоємності виробничих процесів.

Платежі, що надходять в рамках механізму природокористування, виконують важливу функцію вирівнювання умов для підприємств, які використовують ресурси різної якості. Це досягається через регіональну

диференціацію нормативів зборів, які враховують кількісні та якісні характеристики природних ресурсів, таких як їх доступність та продуктивність. Такий підхід сприяє перерозподілу додаткового доходу підприємств, які користуються природними ресурсами кращої якості або з більшою доступністю, та стимулює більш ефективне використання ресурсів у менш сприятливих умовах.

Таким чином, механізм плати за природокористування повинен не лише забезпечувати відшкодування витрат на збереження та відтворення природних ресурсів, але й виконувати функцію стимулювання підприємств до більш раціонального та екологічно відповідального використання наявних ресурсів.

Платежі за природокористування також виступають інструментом економічного впливу на учасників ринку, стимулюючи їх зменшувати використання природних ресурсів. Вони виконують роль фінансових санкцій за перевищення встановлених лімітів природокористування та надмірні втрати під час видобутку корисних копалин.

Основними напрямками вдосконалення механізму управління природокористуванням та природоохоронною діяльністю вважаються такі заходи:

- Підвищення та диференціація ставок платежів за нераціональне використання природних ресурсів, понадлімітне споживання та забруднення навколишнього середовища до такого рівня, щоб це стало економічно не вигідним для суб'єктів господарювання. Це стимулюватиме підприємства впроваджувати енергоефективні та ресурсозберігаючі технології для скорочення обсягів забруднення.

- Посилення фінансової відповідальності за порушення агроекологічних норм при використанні природних ресурсів, враховуючи екологічні збитки та якісні характеристики земельних ресурсів.

- Розширення бази оподаткування шляхом реформування системи податків на природні ресурси, поступового переходу до стягнення природної

ренти та зміщення акценту з податку на результати праці на податки за використання природних ресурсів.

- Впровадження екологічно ефективного виробництва через стимулювання впровадження ресурсозберігаючих та енергоефективних технологій. Це може бути досягнуто шляхом зміни амортизаційної політики, наданням податкових пільг, субсидій, дотацій та пільгового кредитування.

- Створення механізмів для залучення приватного капіталу в природоохоронну діяльність, одним з яких може бути лізинг. Лізинг займає друге місце за обсягом інвестицій після банківського кредиту, забезпечуючи доступ до новітніх технологій.

- Активне використання екологічного менеджменту, аудиту та сертифікації продукції агропродовольчого комплексу.

- Оцінка можливих екологічних ризиків і їх прогнозування для запобігання забрудненню навколишнього середовища та ефективнішого впровадження принципу «забруднювач платить».

- Розробка системи оцінки збитків природно-ресурсного потенціалу з врахуванням витрат на його відтворення та охорону, а також активне впровадження екологічного страхування.

- Створення національного екологічного фонду на загальнодержавному та регіональному рівнях з наданням їм статусу юридичних осіб для централізації коштів на фінансування природоохоронних заходів. Наразі кошти таких фондів залишаються розпорощеними по рахунках різних державних та місцевих установ, що знижує їх ефективність та втрачає потенціал для залучення приватного капіталу.

- Використання результатів екологічної оцінки регіональних планів і програм економічного розвитку при наданні дозволів на використання природних ресурсів та встановлення технологічних нормативів їх використання.

- Формування національного інформаційного простору з питань продовольчого забезпечення, екологічної політики та охорони довкілля відповідно до Концепції переходу до сталого розвитку.

- Забезпечення відповідальності економічних суб'єктів за підвищення соціально-економічного та духовного розвитку населення.

Ці заходи спрямовані на посилення механізмів управління природокористуванням, збереження довкілля та створення умов для сталого економічного розвитку, враховуючи екологічні потреби суспільства.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Охарактеризовано особливості механізму раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону. Механізм раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону – це система управлінських, економічних, правових та технологічних інструментів, що спрямовані на ефективне використання природних ресурсів з урахуванням екологічних, економічних та соціальних аспектів. Особливості цього механізму залежать від природного потенціалу та економічних умов регіону. Одним із ключових елементів є врахування специфіки ресурсів кожного регіону, таких як мінеральні, водні, лісові й земельні ресурси, а також кліматичні умови. Інтеграція сучасних технологій у цей механізм є важливою умовою його ефективності. Це включає зниження ресурсомісткості виробництва, підвищення енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії. Важливим компонентом є економічне стимулювання – створення умов, за яких підприємства будуть зацікавлені у впровадженні екологічно відповідальних технологій. Успішність механізму значною мірою залежить від чіткого розмежування повноважень між центральними та місцевими органами влади, що дозволяє гнучко реагувати на потреби регіону й контролювати використання ресурсів.

Досліджено вплив раціонального використання природно-ресурсного потенціалу на здоров'я населення. Чистота води, повітря та ґрунтів є важливими факторами для зниження рівня захворювань серед населення. За даними Національної доповіді про стан довкілля, погіршення якості води та повітря сприяє зростанню респіраторних, онкологічних та інфекційних захворювань. Наприклад, у 2022 році в Україні зафіксовано збільшення кількості випадків гострих респіраторних захворювань на 12% у регіонах із високим рівнем забруднення повітря. Це свідчить про необхідність інтеграції

екологічних принципів у систему охорони здоров'я для ефективного контролю за впливом навколишнього середовища на здоров'я. У контексті водних ресурсів, раціональне їх використання також є критично важливим для підтримки здоров'я населення. Програми, спрямовані на очищення та збереження якості води, мають прямий вплив на зниження інфекційних захворювань, що передаються через воду. Наприклад, у 2023 році завдяки впровадженню сучасних технологій фільтрації води в центральних і східних областях України кількість захворювань, пов'язаних із неякісною водою, скоротилася на 15%. Це показує важливість модернізації водоочисних систем та раціонального використання водних ресурсів у регіонах. Забруднення ґрунтів також має негативний вплив на здоров'я через харчовий ланцюг. У деяких областях України, зокрема в аграрних регіонах, рівень використання агрохімікатів залишається високим, що впливає на рівень онкологічних захворювань серед місцевих жителів.

Дано оцінку сучасного стану раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону. Сучасний стан раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону характеризується неефективним управлінням, що призводить до виснаження ресурсів і значних екологічних проблем. Наприклад, щорічно Україна втрачає близько 500 млн тонн ґрунту через ерозію, а рівень забруднення повітря досягає 2,2 млн тонн викидів шкідливих речовин. Близько 36% водних об'єктів в Україні перебувають у критичному екологічному стані, а щорічно вирубується близько 20 млн куб. м лісу, з яких лише 40% підлягає відновленню. Використання застарілих технологій і недостатній контроль призводять до економічних втрат у розмірі 5-7% ВВП. Для вирішення цих проблем потрібне впровадження нових технологій та посилення екологічного законодавства. Зокрема, для досягнення сталого розвитку необхідні комплексні реформи, включаючи модернізацію виробництва, посилення контролю за незаконними вирубками та підвищення частки відновлюваних джерел енергії, що наразі становить лише 11%.

Визначено проблеми раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону. Раціональне використання природно-ресурсного потенціалу регіону є ключовим фактором сталого розвитку та економічної стабільності. Однак, існує ряд проблем, які заважають ефективному використанню природних ресурсів. Ось основні з них: виснаження природних ресурсів; низький рівень екологічної свідомості; неефективні технології; недосконале законодавство; нерівномірність розподілу ресурсів; екологічні катастрофи; корупція та недостатній контроль; кліматичні зміни. Для вирішення цих проблем необхідно здійснювати комплексний підхід, який включає: впровадження екологічних технологій, посилення контролю за використанням ресурсів, розвиток екологічної освіти і свідомості, а також удосконалення законодавчої бази.

Запропоновано шляхи вирішення проблем раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіону. Основними напрямками вдосконалення механізму управління природокористуванням і природоохоронною діяльністю є: підвищення та диференціація ставок платежів за нераціональне використання природних ресурсів та забруднення до економічно не вигідного рівня для суб'єктів господарювання; посилення відповідальності за агроекологічні порушення, пов'язані з екологічними збитками; впровадження екологічно ефективного виробництва шляхом стимулювання використання ресурсозберігаючих технологій через пільги та субсидії; створення механізмів залучення приватного капіталу у природоохоронну діяльність, зокрема через лізинг; активізація екологічного аудиту та сертифікації продукції агропродовольчого комплексу; оцінка екологічних ризиків і збитків, впровадження екологічного страхування; створення національних екологічних фондів на державному та регіональному рівнях для фінансування заходів з охорони природи; розробка технологічних нормативів на використання природних ресурсів та охорону довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Еколого-економічні засади збалансованого аграрного виробництва та використання природних ресурсів агросфери: монографія. За науковою редакцією академіка НААН О.І. Фурдичка. Київ: ДІА, 2022. 408 с.
2. Еколого-економічні засади раціонального землекористування в межах південно-степової зони України: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., доц. Яремко Ю.І. Херсон: ПП «Резнік», 2018. 180 с.
3. Європейська хартія місцевого самоврядування (укр/рос), Страсбург, 15 жовтня 1985 року (Хартію ратифіковано Законом №452/97-ВР від 15.07.97), Дата підписання: 6 листопада 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Заєць О.І. Реформа децентралізації: земельно-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2021/1. С. 249-253.
5. Земельний кодекс України: Кодекс України від 25. 10. 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3. Ст. 27.
6. Ковалів О.І. Особливі передумови подальшого розвитку ринкових земельних відносин в агроландшафтах України. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 2. С. 164–172.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці. 2024. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_120/print1413292086272003.
8. Конституція України: Закон України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Концепція загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель від 19.01.2022 року №70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text>.
10. Концепція збалансованого розвитку сільських територій України з урахуванням досвіду європейських країн. Колект. автор. Н.В. Палапа, О.С.

Дем'янюк, О.О. Кічігіна, О.М. Нагорнюк, Ю.А. Цибро: за науковою редакцією О.І. Фурдичка; ІАП НААН. К.: ДІА, 2020, 19 с.

11. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>.

12. Литвинець В. М. Здійснення територіальною громадою села управління землями в межах населеного пункту та землями комунальної власності. 2022. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10312/78-Litvinets.pdf>

13. Лупенко Ю. О., Ходаківська О. В., Юрченко І. В. Світовий досвід ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2019. 120 с.

14. Макарова В.В. Еколого-економічний складник поняття «сталій розвиток». Східна Європа: економіка, бізнес та управління. *Електронне наукове фахове видання. Дніпро : Придніпровська державна академія будівництва та архітектури.* 2019. Вип. 3(20). 2019. С. 417–421. URL: www.easterneuropeebm.in.ua.

15. Малоокій В. А. Нормативно-правове забезпечення управління земельними ресурсами територіальних громад в Україні. *Держава та регіони : Зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ. 2020. №1 (68). Серія «Державне управління».* С. 255-260.

16. Мамонова В. В. Визначення базових понять земельної децентралізації. *Теорія та практика державного управління.* 2018. № 1 (60). С. 123-128.

17. Мартиненко В.О. Досвід країн ЄС щодо сучасних механізмів управління охороною навколишнього середовища в Україні. 2023. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/896/pdf>.

18. Методика аудиту та обліку земель територіальних громад. Проект UKAID та USAID «Ефективне управління земельними ресурсами новостворених ОТГ». Київ. 2020. 17 с.

19. Мірошніченко А. Підвищення ролі громад у будь-яких питаннях, пов'язаних із життям ОТГ – це крок у протилежний бік від корупції. 2022. URL: https://agropolit.com/interview/832-anatoliy-miroshnichenko-pidvischennya-rol-i-gromad-u-budyakih-pitannya-h-povyazanih-iz-jittyam-otg-tse-krok-u-protilejnyy-bik-vid-koruptsiyi#disqus_thread.

20. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Decentralization. 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/800/10.01.2022.pdf>.

21. Національна економічна стратегія на період до 2030 року: Постанова КМУ від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>.

22. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text>.

23. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 № 443-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2021-%D1%80#Text>.

24. Нів'євський О., Галиця О. Сільські громади та земельна реформа // Земельна реформа. 2020. URL: <https://voxukraine.org/uk/silski-gromadi-ta-zemelna-reforma/>.

25. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни : Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>.

26. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

27. Положення про Державне агентство водних ресурсів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF#Text>.

28. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 08.10.2014 № 521. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF#Text>.

29. Положення про Державне агентство України з управління зоною відчуження, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2014-%D0%BF#Text>.

30. Положення про Державну екологічну інспекцію України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 № 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text>.

31. Положення про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26.01.2015 № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/18-2015%D0%BF#Text>.

32. Положення про державну систему моніторингу довкілля, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text>.

33. Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020%D0%BF#Text>.

34. Практичний інструментарій управління землями об'єднаних територіальних громад / виконано на замовл. Проекту USAID «Підтримка аграрного і сільського розвитку» та Всеукр. асоціації сіл. та селищ. рад компанією «БломІнфо-Юкрейн». URL: http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Praktychnyy_instrumentariy_upravlinnya_zemlyamy.pdf.

35. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX#Text>.

36. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин: Закон України від 28.04.2021 року № 1423-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text>.

37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель: Закон України від 17.06.2020 № 711-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>.

38. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. Урядовий кур'єр. 2020. № 83.

39. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>.

40. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон від 19. 06. 2003 р. № 963-IV. Голос України. 2003. № 151.

41. Про деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин: Указ Президента України від 15. 10. 2020 р . № 449/2020. Урядовий кур'єр. 2020. № 202.

42. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. №13. Ст.91.

43. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. ВВР України. 1997. № 24. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

44. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова від 10.09.2014 р. № 442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF#Text>.

45. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

46. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року №962-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.
47. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.
48. Про оцінку земель: Закон України від 11 грудня 2003 року №1378-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15.П>.
49. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.04.2014 р. № 333-р. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р>.
50. Про співробітництво територіальних громад: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 34, ст.1167 від 17.06.2014 № 1508-VII.
51. Проніна О. В. Управління земельними ресурсами в умовах децентралізації. 2019. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2019/23.pdf.
52. Рогач С.М. Зарубіжний досвід регулювання сфери природокористування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Вип.26. 2019. С 16-23.
53. Русан В. М. Пріоритетні напрями розвитку земельних відносин у контексті реформи децентралізації. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/zemelni-vidnosynu.pdf>
54. Сапич В.І. Трансформація відносин власності на землю в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 51–59.
55. Сергієнко Л. В., Дзюбенко О. М., Ожго С. В. Державна екологічна політика України та правовий механізм її формування і реалізації. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 3 (89). С. 191–200.
56. Сільське, лісове та рибне господарство. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. 2024. URL: www.ukrstat.gov.ua.

57. Сташенко В. Ю. Державне управління земельними ресурсами України: історичні передумови та сучасний стан. 2022. URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

58. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021%D1%80#Text>.

59. Andriyash V., Evtushenko A., Verba S. Peculiarities of the activity of territorial communities in the field of land relations in the conditions of decentralization. *Public Administration and Regional Development*, (17), 2022. P. 637-669.

60. Sadypere-mohy. Проект міжнародної технічної допомоги SURGE, «Сади Перемоги», 2022. URL: <https://sadypere-mohy.org/standard-local-program/>.

61. The Governance of Land Use. 2024. URL: <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/land-use-Germany.pdf>.